Milan Bešlić

KAŠTELAN I MURTIĆ ILI SPOMENIK PRIJATELJSTVU RIJEČJU I BOJOM

I.

»Jure!« Uvijek, i u svakoj prigodi Murtić je izgovarao samo Kaštelanovo[1] ime. Nikada, a bio sam u milosti Kairosa koji mi je darivao sretne trenutke za studenskih dana da boravim i sudjelujem suradnički u slikarevu atelijeru, pa stoga ponovo kažem, nikada nisam čuo da je Edo drukčije rekao za Kaštelana u bilo kojoj prigodi. Ni onda kad je govorio o njegovoj osobi ili o njegovom pjesništvu, o njegovim prijevodima, o književnim, profesorskim, uredničkim, društvenim i drugim poslovima, Kaštelan je za Murtića[2] uvijek bio »Jure«. Još ću jednom izraziti zahvalnost bogu sretnog trenutka kako bih mogao izraziti još dublju zahvalnost slikaru koji mi je širom otvorio vrata svojega atelijera i prigrlio me u svoju prijateljsku blizinu koju i danas osjećam u njegovoj živoj prisutnosti u svojemu biću. Taj duboki i živi osjećaj živi u svakom onom tko je imao Kairosovu ulaznicu u Murtićev atelijer snažno prožet stvaralačkim ozračjem i energijom slikarske napetosti, kojom je silovitim potezima bojom osvajao bjelinu platna. A povrh svega, njegova je srdačnost i radost druženja ispunjavala atelijer prožimajući svakoga tko je ušao u prostor. Upravo taj osjećaj živi u meni po toj neumrloj radosti i ljubavi prema životu i prijateljstvu kojima je živjelo cijelo Murtićevo biće. Znam dobro, i s osjećajima divljenja sjećam se zajedno s mnogima kako je nesebično dijelio tu radost sa svima oko sebe, razdajući samoga sebe u velikim grumenima radosti iz neiscrpna rudnika ljudskosti svojega bića. Upravo s ovom radošću izgovarao je Kaštelanovo ime – »Jure!«. I uvijek bi ga s tom radošću dočekao u svojem atelijeru, i čvrsto zagrlio. I Jure njega. Često sam svjedočio tim susretima, gledajući kako prijateljska ljubav divove pretvara u radosne dječake.

---

1 Jure Kaštelan rodio se 18. prosinca 1919. u Zakučcu pokraj Omiša, preminuo 14. veljače 1990. u Zagrebu.

2 Edo Murtić rodio se 4. svibnja 1921. u Velikoj Pisanici pokraj Bjelovara, preminuo 2. siječnja 1995. u Zagrebu.

II.

O velikom prijateljstvu Ede Murtića i Jure Kaštelana govorilo se još za njihova života. Mnogi su govorili o tome, i iz naraštaja u naraštaj priča o ovom prijateljstvu živjela je, i širila se, pa i množila se jedna iz druge ne mijenjajući fabulu već obogaćujući narativnu liniju novim pripovjedačkim detaljima u živom kazivanju koje je prijateljstvo pretvorilo u legendu. Nove su pojedinosti unosile i nova saznanja o njihovim životima punim i prepunim raznim događajima, najčešće, u manje poznatim »štiklecima« kojima su anegdotalno osvježavali priču da bi povećali slušateljevu radoznalost. Neke od tih priča promijenile su adresu i pričaju se danas s drugim protagonistima i pod drugim naslovima. Ipak, mnoge su priče ostale nepromijenjene, duboko otisnute u sjećanju i »ukoričene« u memoriji naroda kao povijesna činjenica, poput ove, koju ću ispričati na početku ovoga zapisa o tom prijateljstvu živom u ovoj priči. A riječ je o prvoj i zapisanoj priči koju su mnogi već više puta čuli i sami pričali, kao što sam je i sam čuo od njezinih protagonista u autentičnoj verziji i s autorskim potpisom. Dakle, ovo je Murtićeva priča koja govori o njihovu prvom susretu 1939. godine u parku Zrinjevac. Naime, za svojega prvog dolaska vlakom u Zagreb, Jure Kaštelan uputio se nesigurnim koracima u park i obratio se prvom čovjeku koji je sjedio na klupi. Taj mladi čovjek njegovih godina bio je Edo Murtić koji se tog susreta uvijek rado sjećao i ovako pričao: »Jednoga sam dana, bilo je to 1939. godine, sjedio u parku. Prišao mi je nepoznati čovjek, sjeo kraj mene, i pitao me imam li cigaretu.

»Naravno«. Rekao sam.

»Daj jednu«, zamolio me. »Dolazim iz Splita«.

»Što ćeš tu raditi?«, upitao sam ga.

»Ne znam«.

»Gdje ćeš stanovati?«

»Ne znam«.

»Od čega ćeš živjeti?«

»Ne znam«.

To je bio naš prvi razgovor i naš prvi susret. Pozvao sam ga da krene sa mnom. I od tog dana Jure i ja smo prijatelji«.

III.

Te godine nije se rodilo samo veliko prijateljstvo koje će tako duboko prožeti i snažno obilježiti njihove živote, nego se zapalila i ona stvaralačka iskra koja će planuti istim humanističkim i estetskim idealima u mnogim zajedničkim pothvatima i projektima. To se pokazalo samo godinu dana poslije ovoga susreta u režiji onih tajanstvenih sila koje stvaraju događaje i oblikuju povijest. Naime, već naredne, 1940. godine, njihovo prijateljstvo i stvaralačko zajedništvo stvara prvu knjigu Kaštelanovih pjesama *Crveni konj* koju Murtić grafički oblikuje i time započinje ta prava priča koju su počeli plesti od čvrstih niti prijateljstva i od za-

jedničkih umjetničkih projekata, jednako humanističkih, a i političkih nastojanja na idealima »malo kamena i puno snova«. Profesionalna suradnja prijatelja bila je i srdačna i plodna stoga što je Kaštelan bio vrstan znalac likovnih umjetnosti i aktivan sudionik u mnogim značajnim događajima na suvremenoj likovnoj sceni. Upućen, staložen i razboritih prosudbi, znalački je komentirao nove Murtićeve slike, često je među prvima primjećivao male-velike pomake u stvaralačkom procesu pa je stoga njegove kritičke opservacije i lucidna zapažanja slikar s uvažavanjem akceptirao. Ipak, valjalo bi kazati, da se ne zaboravi, da je pjesnik u prijateljevu atelijeru, kamo je rado i često navraćao, dobro upoznao i slikarske tehnike s obzirom na činjenicu da je Murtić bio vrhunski znalac slikarskih tehnika i gotovo nenadmašnoga umijeća. U živom razgovoru vrcnule bi nove zamisli koje su iznjedrile mnoge zajedničke projekte među njima, i one s golemim odjekom u suvremenoj umjetnosti i kulturnoj javnosti. Kad se govori o Kaštelanu u kontekstu likovne umjetnosti, svakako valja napomenuti da je ostavio vrlo vrijednih kritičkih tekstova o likovnim umjetnicima, o čemu govori i činjenica da se mnogi među njima navode i kao referentna literatura o slikaru, kiparu, crtaču…, primjerice, osim o Murtiću, još i o Zlatku Prici, Otonu Glihi i drugima. Citiraju se njegove precizne kritičke analize i komentari u tekstovima brojnih suvremenih hrvatskih likovnih kritičara, povjesničara umjetnosti i književnika, dakako, ne samo u kronološkom listanju već i kao nezaobilazne prosudbe koje sve više dobivaju na vrijednosti. Ovome u prilog domećemo i činjenicu da je Kaštelan bio jedan od utemeljitelja EXATA-a, nedvojbeno jedne od najznačajnijih likovnih pojava u hrvatskoj umjetnosti druge polovice XX. stoljeća, čije je pojavljivanje 1951. godine bilo povijesni događaj. Njihova je umjetnička stremljenja gotovo manifestno inaugurirao na hrvatskoj likovnoj sceni upravo Jure Kaštelan u katalogu izložbe iz 1953. godine, u kojemu piše predgovor: »Novo se otkriva kroz eksperiment, novo se stvara i osvaja. Pupoljci se rascvjetavaju u svoje cvjetne ljepote, svoje zrele jematve, u svoje plodonosne berbe. Svaki je umjetnik eksperimentator, otkrivač i pronalazi sebe i stvarnost u kojoj živi… Umjetnost koja se ne razvija postaje akademska, mrtva, i u njoj ne kuca bilo života i uvijek novih osjećaja i uvijek novih oblika. Ja sam za nemir, za traženje i za nadarenost«. Posebnu dionicu svojim kritičarskim perom pisao je o Murtićevu stvaralaštvu, počev od teksta predgovora u katalogu kultne izložbe *Doživljaj Amerike* iz 1953. godine. I više je nego dobro znano da je izložba imala golem odjek u kulturnoj javnosti i da je ostavila dubok trag ne samo u njegovu stvaralaštvu nego i u našoj suvremenoj umjetnosti. Ta se suradnja nastavila i kasnije na drugim izložbama i zajedničkim projektima, te, napose, na tragu onog jedinstvenog iskustva u grafičko-pjesničkim mapama *Skopje u mojim očima*, *Zavjet za Epetion* i dr. koje su pobudile pozornost stručne kritike i imale odjek u umjetničkim krugovima.

IV.

Sve ove Kaštelanove ljudske i stvaralačke osobnosti Edo Murtić znalački i nadahnuto sažeo je u svojem prepoznatljivom likovnom jeziku, stvarajući i u ovim brojnim i inventivnim skicama i nacrtima svoju jasnu viziju duhovnih i književnih vrijednosti koje nam je Kaštelan ostavio u naslijeđe. Upravo na njima koncipirao je spomeničko djelo svojem prijatelju i pjesniku. Pregršt maštovitih skica i iznimno brojna serija studijskih crteža jasno govore s kojim je zanosom Murtić krenuo u realizaciju ovoga značajnog projekta. Iz mnogobrojnih analitičkih varijacija u crtežima razvidan je i dugotrajan i koncentriran proces u razradbi ove zahtjevne likovne zadaće koju je koncepcijski definirao u skladnoj trodimenzionalnoj formi postavljenoj na predloženom mjestu u prostoru parka. Samo je djelo u idejnom rješenju kvadar, čija se horizontala proteže u dužini od 6 metara, u visinu 3 i u širinu 3 metra. Prostor o kojemu ovdje govorimo je zagrebački park Ribnjak, gdje bi, naime, po slikarevu prijedlogu trebao biti i postavljen spomenik pjesniku. I to u neposrednoj blizini spomenika još jednome hrvatskome pjesniku, Ivanu Goranu Kovačiću, koji autorski potpisuje Vojin Bakić, postavljenoga u prostoru prije više desetljeća obogaćujući ga svojom kiparskom formom, kao što će, vjerujemo, i ovaj Kaštelanov spomenik, u ovom lijepom i za povijest našega glavnoga grada iznimno značajnom parku, emanirati likovnom energijom. Stoga ovim ogledom o impresivnom Murtićevu spomeniku Juri Kaštelanu nastojimo aktualizirati slikarev vrijedan likovni prijedlog, kojemu još domeće i onaj po kojemu bi se park preimenovao, također na slikarevu inicijativu, u *Park pjesnika*. Ova inicijativa daje još veći zamah samom projektu spomenika, a ujedno potiče i druge mogućnosti, odnosno, sugerira da se i drugdje u gradu otvori prostor za slične projekte od naročite važnosti za našu kulturu i nacionalni identitet, prepoznatljiv i po takvim ostvarenjima na europskoj kulturnoj karti. Murtićev spomenik Kaštelanu radio bi se u keramici, a njegovu izvedbu autor je povjerio kiparu Franji Kordiću, vrsnom znalcu zahtjevne likovne tehnike i svojemu dugogodišnjem suradniku. Arhitektonsko rješenje koje autorski potpisuje Marko Murtić »uokvirilo« bi spomeničku formu kružnim vodenim tokom, tim plavim i moćnim prirodnim elementom usklađenim u bujnom zelenilu parka s okomicama visokih i snažnih stabala i horizontalama travnjaka, gustišem grmova i razigranim ritmom niskoga raslinja, valovitim brežuljcima i krivudavim šetnicama. Brojne skice najbolje govore da je Murtić ovom projektu pristupio studiozno i s velikim žarom, što se iščitava u svakoj pa i najmanjoj skici idejnom jasnoćom i likovnom čistoćom jer su oblikovani rukom velikog majstora legendarnom gestom i njegovom koloristićkom paletom. Kroz 6 metara dugo geometrijsko tijelo slikarev snažni crni potez dinamizira plohe pulsirajući dinamičnim silnicama u plavoj, crvenoj, žutoj, smeđoj boji… naglašavajući vitalističku sastavnicu spomeničke forme živom pjesnikovom riječi u likovnom jeziku. Naime, apliciranjem Kaštelanovih stihova na površinu spomeničke forme i »oslikava-

njem« njegova imena te naročito pjesnikova rukopisa s grafološkim značajkama i tipičnostima ispisanima potezom slikareve ruke, učvršćuju se pjesnikova ljudska i stvaralačka obilježja u živoj likovnoj izražajnosti. Upravo taj Murtićev likovni jezik u brojnim skicama i crtežima u olovci, pastelu, gvašu… govori da nije stvaran samo rukom velikog majstora, nego i s osjećajima dubokoga poštovanja prema prijatelju i zanosom likovnog pjesnika.

Jedna od skica Ede Murtića za spomenik Juri Kaštelanu
(još nekoliko donosimo u prilogu na kraju broja)